

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Анотація. У статті розкривається роль комунікативної компетентності майбутніх психологів та педагогів. Оволодіння їх комунікативною компетентністю є основою встановлення відносин між психологом, педагогом і учнями; психологом і клієнтами тощо.

Теоретично обґрунтовано проблема ролі комунікативної компетентності, уміння налагоджувати ефективне, професійне, цілеспрямоване спілкування з учнями, клієнтами, партнерами, перебудовувати його в залежності від рівня розвитку співрозмовника на основі знань психолого-педагогічної етики.

Розкрито структуру ділових та міжособистісних зв'язків між людьми; обміну інформацією в людському суспільстві взагалі.

Встановлено, що для визначення однієї із форм відносин використовується категорія «зв'язок». Поняття «зв'язку» (контакту) лежить в основі самого терміну «комунікація».

Підтверджено, що психолого-педагогічна майстерність – це комплекс якостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної психолого-педагогічної діяльності.

Ключові слова: майбутні психологи, педагоги, комунікативна компетентність, зв'язок, спілкування, психолого-педагогічна майстерність.

Annotation. The article the role of communicative competence of the future psychologists and educators. The acquisition of communicative competence is the basis for establishing relations between psychologist, teacher and students; a psychologist and clients, etc.

The issue of the role of communicative competence is theoretically justified the ability to establish effective, professional, targeted communication with students, customers, partners, rebuild it, depend on the level of personal knowledge, on the psychological and pedagogical ethics.

The structure of interpersonal relations between people and structures of sharing information in human society are described.

It is established that to determine the form of relations is used the category «communication». The concept of «connections» (contact) is considered to the basis of the term «communication». To determine one of the forms of relations we use the category «communication».

It is confirmed that psycho-pedagogical skills – a set of qualities, which ensures a high level of professional self-organization of psychological-pedagogical activities.

Key words: future psychologists and teachers, communicative competence, communications, communication, psycho-pedagogical skills

Постановка проблеми. Удосконалення підготовки майбутніх психологів та педагогів, підвищення їхньої професійної компетентності – одне з головних завдань вищої школи на сучасному етапі модернізації системи освіти в Україні. Його вирішення вимагає пошуків таких форм і методів професійної підготовки, які б допомогли майбутньому психологові та педагогові ефективно здійснювати професійну діяльність та забезпечувати її якісний результат.

В умовах демократизації суспільного життя актуальною проблемою постає роль комунікативної компетентності випускників вищих навчальних закладів, усвідомлення ними сутності і закономірності спілкування, оволодіння комунікативними вміннями, які відкривають нові можливості розвитку психолого-педагогічної майстерності. Оволодіння комунікативною компетентністю є основою встановлення відносин між психологом і учнями; педагогом і учнями, психологом і клієнтами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу комунікативній компетентності приділяли у своїх працях В. Федорчук, Б. Ананьєв, Б. Мясіщев, В. Давидов, Б. Ломов та ін., його зв'язку з психічними процесами, емоціями та почуттями К. Ізард, Т. Гаврилова та ін. Обґрунтування спроби дослідження умов розвитку комунікативної компетентності здійснили Г. Айзенк, Л. Хрящова, С. Коваль, Ю. Жуков, В. Мотирко, В. Моргун та ін. Відомими педагогами А. Макаренко, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним вивчалась психолого-педагогічна майстерність моделювання майбутніми психологами та педагогами своєї поведінки.

Основна увага у цих дослідженнях спрямовувалась на вивчення комунікативної компетентності та формування її у майбутніх психологів та педагогів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати проблему розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів та педагогів.

Результати дослідження та їх обговорення. Теоретичне обґрунтування проблеми розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів та педагогів вимагає, перш за все, комплексного дослідження цього поняття. Як зазначає В. Сластьонін і І. Ісаєв, А. Міщенко, Є. Шиянов [1] комунікація застосовується в соціальній психології у двох значеннях:

- 1) для характеристики структури ділових та міжособистісних зв'язків між людьми;
- 2) для характеристики обміну інформацією в людському суспільстві взагалі.

Для визначення однієї з форм відносин, як бачимо, використовується категорія «зв'язок». Поняття «зв'язку» (контакту) лежить в основі самого терміну «комунікація», що означає (лат. *Kommunikatio* – роблю спільним, зв'язую).

Отже, контакт є з'єднуючою ланкою, яка забезпечує успішність діяльності з обміну інформацією та взаємовпливу. Історико-теоретичний аналіз поняття комунікація дозволив нам здійснити науково обґрунтоване прогнозування процесу розвитку інформації комунікативних умінь [2].

Тоді встановлення контакту – ми трактуємо як знаходження того «ключа», що приводить у рух весь механізм комунікації і сприяє його надійній та результативній роботі, забезпечуючи ефективне сприйняття та відкритість до впливу однієї людини на іншу [3].

Міжособистісний контакт, на думку В. Мясіщева, виникає тільки на основі суб'єкт-суб'єктивних відносин, які характеризуються не позицією «над», а позицією рівного, тому що «...в умовах залежності однієї людини від іншої відношення не проявляються, а приховуються та маскуються ...» [7].

У такому випадку, якщо і встановлюється контакт, то чисто зовнішній, без «внутрішньої згоди».

Однак, контакт, який виникає на початку взаємодії у системі суб'єкт-суб'єктивних взаємодій, ще не забезпечує встановлення «комунікативної спільності» психолога з учнями або клієнтами, яка характеризується взаєморозумінням та взаємосприйняттям у процесі їхньої взаємодії.

Отже, ми можемо зробити висновок, що у процесі комунікації постійно виникає необхідність закріплювати взаємний контакт, позбавляючись від причин, що його руйнують, і виходячи, таким чином, на більш високий рівень взаємовідносин.

Американський психотерапевт Е. Шостром стверджує, що в своєму повсякденному житті людина вступає в сотні взаємодій з іншими людьми. Розмови, погляди, посмішки – все це різні прояви одного і того ж контакту, - який люди налагоджують один з одним. У когось це виходить краще, їх називають контактними людьми; у когось – гірше, їх називають – неконтактними [12].

У численних дослідженнях Н. Кузьміної, О. Леонтьєва, Б. Ананьєва, С. Рубінштейна, Д. Давидова проблема комунікативної компетентності визначається не окремими поодинокими психолого-педагогічними чинниками, а цілим комплексом. Найбільш значимим, дослідники визначають процес спілкування. У науковій літературі єдиного розуміння терміну «спілкування» поки що немає, і судження про сутність

людського спілкування часом протилежні і взаємовиключаючі. Проте традиційним означенням спілкування є розуміння його як процесу передачі інформації. «Спілкування – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо. Спілкування – необхідна умова формування, існування й розвитку особистості [2].

Психологи підкреслюють нерозривний зв'язок спілкування з діяльністю, де категорія діяльності займає в системі понять психології важливе місце. Аналіз результатів дослідження дозволяє визначити декілька різних теорій діяльності. Найбільше визнання з них отримали концепція С. Рубінштейна [9]. З налізу основних положень – діяльність є реальний процес, який складається із сукупності операцій, а різниця між різними видами діяльності полягає у специфіці їхніх предметів. Отже, проаналізувати будь-який вид діяльності – значить вказати, з чого складається її предмет, з'ясувати спонукаючі її потреби та мотиви.

Аналізуючи науково-педагогічну літературу, ми можемо зазначити, що майстерність проявляється в діяльності, як стверджує Н.В. Кузьміна майстерність – «синтез пошукових знань, умінь та навичок методичного мистецтва і особистих якостей учителя» [3].

Люди визнають про себе і про оточуючих завдяки різноманітним видам діяльності, оскільки ставлення людини проявляється в кожній з них. Але спілкування відіграє в цьому відношенні особливу роль, тому що спрямоване на іншу людину як на свій предмет і, будучи двостороннім процесом (взаємодією), призводить до того, що той, хто пізнає і сам стає об'єктом пізнання і взаємостосунків учасників спілкування. Тобто, комунікативні мотиви – це те, заради чого розпочинається спілкування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та практики дозволяє зробити висновок, що спілкування і його функції в житті індивіда багатогранні, так Б. Ломов [6] визначає три основні класи функцій спілкування.

1. Інформаційно-комунікативні.
2. Регуляційно-комунікативні.
3. Ефективно-комунікативні.

Інформаційно-комунікативні функції описані як прийом інформації, або організація спільної діяльності.

Регуляційно-комунікативні функції Б. Ломов класифікує як регуляцію поведінки в широкому значенні, яку люди здійснюють у ставленні один до одного [1]. Схожу з нашою думку, висловлює А. Бодальов, який стверджує, що ефективно-комунікативну функцію ми відносимо до детермінації емоційної сфери людини або до функції розвитку між особистих відносин. Це дозволяє зробити висновок,

що у реальному акті безпосередньо спілкування всі перераховані функції виступають в єдності і займають важливе місце у процесі розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів та педагогів.

Вивчаючи психолого-педагогічну майстерність, слід звернути увагу на дослідження В. Федорчука [9], який писав, що «нігде особистість не проявляється так цілісно, як в почуттях».

Здійснений аналіз досліджень проблем психолого-педагогічної компетентності дозволив нам виділити декілька аспектів її вивчення. Перший аспект – визначення структури та умов формування комунікативної компетентності психолога та педагога. У цьому аспекті отримали розвиток методи активно соціального навчання (АСН): рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, дискусії та ін. З їхньою допомогою психологи та педагоги оволодівають способами практичної взаємодії, розвивають уміння спілкуватись.

Другий аспект – це дослідження проблем взаєморозуміння між психологами, педагогами та учнями. Вони мають особливе значення в силу того, що такий контакт можливий лише в умовах достатньо повного взаєморозуміння між ними, досягнення якого вимагає пошуку та застосування певних умов та прийомів.

Окрему групу досліджень складають ті, які вивчають норми, що реалізуються в психолого-педагогічній компетентності. Перш за все, це дослідження з проблеми психолого-педагогічної етики та такту. У цьому випадку розглядається культурна спільність, в якій велика роль відводиться виконанню соціально схвальних норм поведінки: шанобливого ставлення до людини, доброзичливості, уміння спілкуватися та ін.

Ці та інші аспекти вивчення психолого-педагогічної компетентності, взаємно доповнюють один одного і дозволяють нам зробити висновок про її складний і багатогранний характер. Психолого-педагогічна компетентність більшою мірою достатньо регламентована за змістом і формою, а тому вона не є лише засобом задоволення абстрактної потреби в спілкуванні. В ній яскраво виділяються рольові позиції психолога, педагога та учня, які відображають «нормативний статус» кожного, а їхній зміст визначається статутними документами, навчальними планами та програмами.

Результати дослідження дозволили зробити висновок, що основні труднощі, які відчуває майбутній психолог у спілкуванні з учнями, пов'язані з невмінням налагодити контакт, керувати спілкуванням учнів у процесі спільної діяльності (діагностична, корекційна...), будувати взаємини і перебудовувати їх у залежності від специфіки професійних завдань. Нарешті, це труднощі у вербальному спілкуванні, невмінні керувати особистим психічним станом у спілкуванні. Володіння майбутнім психологом технологією психолого-

педагогічного спілкування має значення і тому, що воно обумовлює ставлення дітей до психології.

Специфічну характеристику психолого-педагогічної майстерності, як підтвердили результати нашого дослідження, виявляють два взаємопов'язаних аспекти: з одного боку – це психологічна творчість у процесі спілкування з дітьми, з другого – спілкування з дітьми у процесі психологічної творчості. Психолого-педагогічну компетентність ми розглядаємо як систему (знань, умінь та навичок) органічної соціально-психологічної взаємодії психолога та вихованців, змістом якої є обмін інформацією, організація корекційного впливу, організація взаємовідносин між учнями та клієнтами.

Висновок. Отже, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури та результати нашого

дослідження, все сказане, дає змогу зробити висновок, що комунікативна компетентність забезпечує одночасну активну взаємодію, самопрезентацію особистості в цілому: її індивідуальних особливостей, світогляду, спрямованості моральних якостей, характеру, темпераменту. Комунікативна компетентність майбутнього психолога та педагога – це уміння налагоджувати ефективне, професійне, цілеспрямоване спілкування з учнями, клієнтами, партнерами та перебудовувати його в залежності від рівня розвитку співрозмовника, на основі знань психологічної етики та такту, що і являє собою основу психолого-педагогічної майстерності.

Література:

1. Бодалев А.А. Личность и общение. Избранные психологические труды / А.А. Бодалев. – 2-е изд. Доп. – М., 1995. – 328 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя / Н.В. Кузьмина. – Гомель, 1976. – С.20.
4. Левитов Н.Д. Детская и педагогическая психология / Н.Д. Левитов. – М., 1998. – 216 с.
5. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: навч. пос/ Н.В. Ліфарєва. – К. – 2003. – 240 с.
6. Мясичев В.Н. Структура личности и отношения человека к действительности / Докл. на совещ. по вопросам психологии личности. – М., 1956. – С.10-14.
7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. – М.: Из-во АПН СССР, 1957. – 328 с.
8. Старовойтенко Н.В. Основи психології та педагогіки: теорія і практика / Н.В. Старовойтенко. – Черкаси. – 2010. – 336 с.
9. Федорчук В.М. Розвиток комунікативної компетентності викладача. Соціально-психологічний тренінг/ В.М. Федорчук. Видання друге. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 240 с.
10. Шостром Э. Анти-Карнеги, или человек-манипулятор / Пер. с англ. – Минск: ТПЦ «Полифакт», 1992. – 128 с.
11. Derbaremdiker A. Role plays for Communication Activities / A. Derbaremdiker// English. – 2008. – June (№ 12). – P.7-10/
12. Swain M.A. Critical look at the communicative approach (2) ELT Journal, 39 (2), 1985. – P. 76-87.